

จาริกสู่ขันทิยาโก เด กอมโปสเตลา - เส้นทางวัฒนธรรมอันดับหนึ่งของยุโรป

ไซตริส ไกวิทวัฒนพงศ์ *

บทนำ

ในปี 1987 สภาที่ปรึกษาแห่งสหภาพยุโรปได้ออกประกาศ กำหนดให้เส้นทางจาริกแสวงบุญสู่เมืองขันทิยาโก เด กอมโปสเตลา (Santiago de Compostela) ในประเทศสเปน¹ เป็นเส้นทางวัฒนธรรมอันดับที่หนึ่งของทวีปยุโรป ประกาศนี้เท่ากับยอมรับชนบประเพณีการเดินทางจาริกฯ ว่ามีความสำคัญต่อความเป็นยุโรป และเป็นสิ่งที่พึงนึกจิตสำนึกและชนบประเพณีของชาวยุโรปเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในบทเขียนนี้ จะกล่าวถึงประวัติความเป็นมาที่นำไปสู่การออกเดินทางจาริกฯ ไปเมืองขันทิยาโก² ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อยุโรปในทุกด้านทั้งศาสนา สังคม การเมือง การค้า ศิลปะและเทคโนโลยีการก่อสร้าง การเดินทางจาริกแสวงบุญ เป็นพฤติกรรมที่สำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์ของยุโรปยุคกลาง และเส้นทางนี้ทวนกลับเข้าสู่ความสนใจของชาวยุโรปตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 19 จนถึงต้นศตวรรษที่ 21 นี้

ใครคือขันทิยาโก และทำไมต้องไปสเปน

ขันทิยาโก หรือนักบุญยาโกบี เป็นนามของอัครทูตคนหนึ่งในสิบสองคนของพระเยซู ชื่อในภาษาละตินคือ Jacobi (ในกรณีนี้คือ Jacobi Majoris ในภาษาละตินผู้เป็นคนร่างใหญ่และมีอาวุโสสูง) ตำนานเล่าไว้ว่าเป็นคนซึ่งขัง (ใครทำให้โกรธละก็) โมโหร้าย ได้สมญาว่า “ลูกสายฟ้าผ่า” อัครทูตผู้นี้เป็นหนึ่งในอัครทูตสามคนผู้ใกล้ชิดสนิทสนมกับพระเยซูเป็นพิเศษ (เคียงข้าง

อัครทูตเปโตร และอัครทูตจอห์น จึงปรากฏบันทึกไว้ในศาสนศิลป์แบบต่างๆ ที่เล่าถึงชีวิตของพระเยซู เมื่อพระเยซูสิ้นชีวิตลงแล้ว เหล่าอัครทูตต่างแยกย้ายไปเผยแพร่ศาสนาตามที่ต่างๆ ขันทิยาโกได้เดินทางจากกาลิเล (Galilee) ในปาเลสไตน์ไปประเทศสเปน (เขาจึงเป็นอัครทูตผู้จาริกทางไกลคนแรก) เขาไปตามชุมชนต่างๆ ตลอดเวลา 7 ปี ก็ไม่อาจเอาชนะใจผู้คนในสเปน ยุคนั้นได้ จึงกลับไปยังเมืองเยรูซาเล็มแดนศักดิ์สิทธิ์สำหรับชาวคริสต์ ตอนนั้นจักรวรรดิโรมันอยู่ใต้อำนาจของเฮโรด อากริปปา (Herode Agrippa, 10-44 AD) ผู้สั่งให้กวาดล้างพวกที่นับถือพระเยซูคริสต์และโดยเฉพาะให้ตามล่าตัวอัครทูตยาโกบีกับอัครทูตปิเอโตรยาโกบีถูกทหารโรมันจับและฟันด้วยขวานที่ศีรษะสิ้นชีวิต (ราวปี ค.ศ. 41-44) ส่วนปิเอโตรถูกจับขังคุกและต่อมาก็ถูกตรึงโดยเอาศีรษะลงเท้าขึ้นบนไม้กางเขน สานุศิษย์ของอัครทูตยาโกบีต้องพากันหนีออกจากเมืองเยรูซาเล็ม ใต้น้ำศพของอัครทูตออกมาด้วย พากันลงเรือออกสู่ทะเล เรือล่องลอยไปเจ็ดวันและไปเทียบฝั่งที่กาลิเซีย (Galicia) ประเทศสเปน บนฝั่งเดียวกับที่อัครทูตเคยไปขึ้นเมื่อไปเผยแพร่ศาสนา เหล่าสานุศิษย์จึงฝังศพของอัครทูตไว้ในบริเวณนั้น

ประเทศสเปนตอนนั้นตกอยู่ใต้อิทธิพลของชนต่างชาติ ชาวอรัมมืองด์จากทางเหนือของฝรั่งเศสจะเข้ารุกรานตอนบนของคาบสมุทรไอบีเรียตั้งแต่ปี 840 จนถึงกลางศตวรรษที่เก้า ชาวอาหรับมัวร์ (Moor)³ ที่

* ศาสตราจารย์ ดร. ประจำภาควิชาเอเชียศึกษา คณะวัฒนธรรมนานาชาติ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี กรุงเทพมหานคร

¹ ดูรายละเอียดและภาพประกอบต่างๆ ได้ในอินเทอร์เน็ตที่ <http://thai-eu-cultures.com/Compostela/EICamino.html>

² ในบทเขียนนี้ เราใช้คำ “ขันทิยาโก” เมื่อหมายถึงอัครทูตยาโกบี และ คำ “ขันทิยาโกฯ” เพื่อย่อชื่อเต็มของเมือง “ขันทิยาโก เด กอมโปสเตลา” ที่อยู่ในประเทศสเปน ขันทิยาโกเป็นชื่อเมืองหรือชื่อวัดเป็นจำนวนมากทั้งในสเปนเองและในประเทศลาตินอเมริกาที่ใช้ภาษาสเปน และอ่านออกเสียงเหมือนกัน

³ จักรวรรดิของกาลีฟแห่งเมืองกอร์โดบา (Cordoba) เข้าครองสเปนตั้งแต่ศตวรรษที่ 8 จะเจริญรุ่งเรืองต่อไปถึงศตวรรษที่ 10-11 แล้วจึงเป็นจักรวรรดิของอาหรับอัลโมราวิด (Almoravide) และอาหรับอัลโมฮาดิซ (Al mohades) รวมทั้งของกาลีฟแห่งเมืองกรานาดา (Granada) ติดต่อกันไปจนถึงปลายศตวรรษที่ 15 เมื่อเมืองกรานาดาตกอยู่ในมือของกษัตริย์คาทอลิกในปี 1492 สเปนจึงรวมเป็นประเทศหนึ่งเดียว ประกาศให้คริสต์ศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ และยังขับไล่ทั้งพวกอาหรับและชาวยิว (ที่ไม่ยอมเปลี่ยนศาสนา) ออกจากประเทศทั้งหมด รวมเอกภาพของประเทศได้สำเร็จตั้งแต่นั้นมา

มัวร์ ในบทความนี้ หมายถึง มัวร์

อพยพมาจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่ศตวรรษที่ 8 จะแผ่แสนยานุภาพไปเหนือดินแดนตั้งแต่ตอนเหนือของทวีปแอฟริกาจนถึงตอนบนของคาบสมุทรไอบีเรียชนผิวขาวที่ไม่ใช่อาหรับรวมกันในแคว้นอัสตูเรีย (Asturia) แคว้นนาวาร์รา (Navarra ใต้พรมแดนฝรั่งเศส-สเปนในปัจจุบัน) เหนือขึ้นไปคือจักรวรรดิของกาโรลุส มกนุส (Carolus Magnus) ที่ครอบครองเกือบทั่วทวีปยุโรปทั้งตะวันตกและตะวันออก ในบริบทของการตั้งตัวเพื่อความอยู่รอดนี้ ผู้คนลี้ภัยจากอาหรับโดยสิ้นเชิงจนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 9 ตำนานเล่าว่า มีดาวสุกสว่างดวงหนึ่งปรากฏเหนือบริเวณหลุมศพของซันติยาโก ชาวบ้านมาบอกเจ้าอาวาสวัดอีเรีย ฟลาเวีย (Iria Flavia) เจ้าอาวาส (ชื่อเตโอดมิโร-Teodomiro) พาชาวคริสต์ไปดูบริเวณนั้นและขุดพบโลงศพหินอ่อนและสารริกธาตุของอัครทูต ทันทีที่รู้ข่าว พระเจ้าอัลฟงโซที่ สอง (Alfonso II, 759-842) แห่งแคว้นอัสตูเรีย สั่งให้สร้างวัดสามแห่ง ณ บริเวณนั้น และตั้งแต่ปี 1075 วิหารที่จะกลายเป็นโบสถ์ซันติยาโก เด กมโปสเตลาที่รู้จักกันในปัจจุบัน โผล่ขึ้นเด่นสง่างามที่เมืองกมโปสเตลา⁴ เพราะจะเป็นที่ประดิษฐานสารริกธาตุของนักบุญ

การค้นพบสารริกธาตุของซันติยาโก ตรงกับประวัติศาสตร์ของยุคสมัยที่ทั้งคาบสมุทรไอบีเรียระส่ำระสายไปทุกหัวระแหง เป็นยุคที่ชาวคริสต์ชาวอาหรับต่อสู้กันไม่ได้หยุด นอกเหนือไปจากการชิงตีชิงเด่นระหว่างชาวคริสต์กันเองในแคว้นอัสตูเรีย แคว้นเลออน (León) กับแคว้นอัล อันดาลูซ (Al-Andalus) อัลฟงโซที่สอง เป็นกษัตริย์นักรบผู้เก่งกล้า สามารถเอาชนะพวก

อาหรับในสงครามที่โอวีเยโด (Oviedo อยู่ทางเหนือใกล้ชายฝั่งทะเล) และทำให้พวกอาหรับถอยออกไปขยายแคว้นเลออนออกไปกว้าง พระองค์ยังทรงเป็นผู้ริเริ่มให้สร้างปราสาทและป้อมปราการตามพรมแดนด้วยจัดระบบการเรียนการฝึกนักบวช ทรงเป็นแรงกระตุ้นให้พัฒนาศิลปะวัฒนธรรมและสร้างสรรค์ปัญญาชนของประเทศ รวมทั้งผูกสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับราชสำนักของกาโรลุซ⁵ สภาพแวดล้อมสังคมแบบใหม่ดังกล่าวยิ่งทำให้การค้นพบสารริกธาตุของซันติยาโกเป็นเหมือนมงกุฎงามมหัศจรรย์ประดับแผ่นดิน โดยเฉพาะในปี 844 เมื่อชาวสเปนรวมตัวกันต่อสู้กับพวกอาหรับที่เมืองกลาวิโฆ (Clavijo) มีอัศวินขี่ม้าขาวมือถือธงสีขาว มีรูปกากบาทสีแดง และในอีกมือหนึ่งถือดาบกวัดไกว เข้ามาร่วมกลุ่มชาวสเปน ไล่ต่อสู้ฟาดฟันชาวมอริจนมีชัยชนะ ชาวสเปนเห็นและจำอัครทูตยาโกปีได้ตั้งแต่นั้น อัครทูตยาโกปีจะเป็นซันติยาโก **“ผู้ฆ่าชาวมอริ”** (Matamore) นักบุญอุปถัมภ์ของประเทศสเปน ซันติยาโก จึงเป็นสัญลักษณ์ที่วิเศษสุดของผู้พิทักษ์ “สเปน-คริสต์” เป็นผู้นำของจิตวิญญาณ, เป็นสัญลักษณ์ของการต่อสู้แย่งชิงดินแดนคืน(จากพวกอาหรับ) หรือที่เรียกกันว่า **เรงกีซตา** (Reconquista) ของสเปน เรงกีซตาในที่สุดคือการต่อสู้ระหว่างไม้กางเขนกับพระจันทร์เสี้ยว ของพระคริสต์กับพระมะหะหมัด โดยปริยายสงครามครูเสด จึงเป็นผล สืบเนื่องจากการค้น พบสารริกธาตุของซันติยาโกด้วยในแง่ที่เป็นเหตุการณ์ที่มากกระชับจิตใจสำนักของคริสต์ศาสนาให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นอีกในหมู่ชาวยุโรป

⁴ชื่อเมืองกมโปสเตลา มาจากคำละตินสองคำที่มีความหมายว่า ทุ่งราบกว้าง บวกกับ ดวงดาว (campus + stela) จึงโยงไปถึงการค้นพบสารริกธาตุจากการปรากฏของดวงดาวเหนือทุ่ง

⁵กาโรลุซ (Carolus Magnus) ในภาษาละตินหมายถึง Charles the Great, หรือ Karl des Grosse ในภาษาเยอรมัน, หรือ Charlemagne ในภาษาฝรั่งเศส มีชีวิตอยู่ระหว่างปี 742-814 ชื่อเขาต่อมาใช้เป็นชื่อเรียกราชวงศ์ที่ 2 ของฝรั่งเศส ว่าราชวงศ์คาโรแล็งเจียงส์ (Carolingiens) กษัตริย์ราชวงศ์นี้ครองดินแดนเยอรมันจนถึงปี 911 และครองฝรั่งเศสจนถึงปี 987 ในปี 778 พวกวัสโกเนส (Vascones) ผู้อาศัยอยู่ในดินแดนตอนเหนือของคาบสมุทรไอบีเรีย ได้เข้าโจมตีทหารกองหลังของกาโรลุซที่ชื่อเขาแถบเมืองรอนเซบัลเลซ (Roncesvalles เมืองสเปนที่ติดพรมแดนฝรั่งเศสในปัจจุบัน) โรล็อง (Roland) หลานชายของจักรพรรดิเลียวซีวิตที่นั่น เหตุการณ์นี้ได้มาเป็นเนื้อหาของวรรณกรรมเรื่อง “บทเพลงของโรล็อง” (Chanson de Roland) วรรณกรรมชิ้นเอกของยุคกลาง โดยที่ชาววัสโกเนสกลายเป็นพวกอาหรับซารัสซิน (Saracen) แทน จักรพรรดิกาโรลุซในฐานะที่เป็นจักรพรรดิแห่งโรมันอันศักดิ์สิทธิ์ด้วย ถือว่าพระองค์ทรงเป็นผู้พิทักษ์คริสต์ศาสนา จึงพร้อมที่จะช่วยกำจัดพวกอาหรับ บันทึกสำคัญชิ้นแรกสุดที่ยืนยันการเดินทางจาริกแสวงบุญไปซันติยาโกฯ คือ เหริยญุกระษาน์ในสมัยของจักรพรรดิกาโรลุซ มกนุส

การจาริกแสวงบุญเริ่มขึ้นเมื่อไร มีจุดมุ่งหมายอะไร

ในประวัติของคริสตจักร หลังจากที่พระเยซูสิ้นชีพลง เหล่าอัครทูตกระจายออกไปเพื่อเผยแผ่ศาสนา ในยุคนั้นจักรวรรดิโรมัน ยังไม่ยอมรับคริสต์ศาสนา ทั้งยังมีความเชื่อนอกรีตแบบอื่นๆที่แข่งกันและจ้องทำลายกัน ชาวคริสต์ยุคแรกจึงมักพบกันลับๆในถ้ำในภูเขาเป็นต้น ความจริงเป็นอย่างนี้มาตั้งแต่ยุคคัมภีร์เก่าแล้ว เพราะฉะนั้นสาวกส่วนใหญ่จึงจบชีวิตลงด้วยการถูกฆ่าตายสังเวทความเชื่อ เพราะไม่ยอมกลับใจกลับไปรวมกลุ่มพวกนอกรีต คริสต์ศาสนาถือว่าผู้ตายแบบนี้เป็นนักบุญ และจะขึ้นสวรรค์ไปอยู่เคียงข้างพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ คริสทออันแก่กล้าของเหล่าอัครทูตผู้ไม่กลัวตาย ปลูกเร้าจิตสำนึกของประชาชนและทำให้มีผู้หันมานับถือคริสต์ศาสนา มากขึ้นๆ ตามลำดับ จิตศรัทธาดังกล่าวทำให้อยากไปยังสถานที่ที่พระเยซูเคยใช้ชีวิตในแดนปาเลสไตน์ ซึ่งถือเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ตั้งแต่นั้นมา และโดยเฉพาะอยากไปดูที่ที่เคยเป็นสุสานของพระเยซู ก่อนที่พระองค์จะฟื้นคืนชีพและกลับขึ้นสวรรค์ไป รวมทั้งไปลงแช่ตัวในแม่น้ำจอร์แดนที่ที่จอห์นแบพไทศตรัดน้ำให้พระเยซูและรู้ตระหนักว่าพระองค์ไม่มีบาปกำเนิดหรือบาปใดๆ ติดตัว ชาวคริสต์เริ่มออกเดินทางจาริกสู่เยรูซาเล็ม เส้นทางนี้ถือว่าสำคัญและมีความหมายต่อชาวคริสต์เป็นอันดับหนึ่ง เมืองเยรูซาเล็มเป็นเหมือนคำสัญญาของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ ต่อชาวคริสต์ว่า มีเยรูซาเล็มในสวรรค์จริงๆ ชาวคริสต์ที่ดีจะได้ไปอยู่อย่างอบอุ่นใจไว้ทุกซัที่นั่น

ต่อมาเมื่ออัครทูตปิเยโตรสิ้นชีพลงที่กรุงโรม ทำให้ชาวคริสต์เดินทางไปสู่กรุงโรมอีกสายหนึ่ง ถือเป็นเส้นทางสำคัญรองลงมา เพราะพระเยซูตรัสไว้ว่า “ปิเยโตรเป็นหินและบนหินนี้ เราจะสร้างวัดของเรา” ปิเยโตรจึงมีหน้าที่วางรากฐานคริสต์ศาสนาให้มั่นคง ชื่อมหาวินัยเช่นต์ปีเตอร์ที่วาดิกัน (กรุงโรม) จึงเน้นว่าสร้างอุทิศให้อัครทูตปิเยโตร ที่นั่นมีสุสานของนักบุญปิเยโตรผู้นำคริสต์ศาสนาตามพระประสงค์ของพระเยซู

คริสต์ และเป็นที่ตั้งของศูนย์คริสตจักรตั้งแต่นั้นมา⁶ เส้นทางสองสายดังกล่าวไม่ว่าจะไปจากที่ใดในยุโรปตะวันตก เป็นเส้นทางที่ไกลและเสี่ยงอันตรายมาก ตลอดศตวรรษที่ 10 ยังมีภัยจากการตกเป็นเหยื่อของกองโจรอาหรับที่เริ่มมีอำนาจแผ่เหนือเอเชียตะวันออกกลางตั้งแต่ศตวรรษที่ 8 ในที่สุดผู้ที่จาริกไปถึงเยรูซาเล็มจริงๆมีจำนวนน้อยมาก ผู้ที่จาริกลงไปในคาบสมุทรอิตาลีจนถึงกรุงโรมก็เช่นกัน เพราะฉะนั้นเมื่อมีประกาศค้นพบสารีริกธาตุของอัครทูตยาโกบีที่สเปน ผู้คนจึงแห่กันไปที่นั่น และกลายเป็นเส้นทางจาริกที่แท้จริงสำหรับชาวยุโรป ที่ผนึกจิตสำนึกของความเป็นชาวคริสต์และเป็นปฎิบัติกับอิสลามตั้งแต่นั้นมา

เหตุผลที่ทำให้คนออกจาริกแสวงบุญย่อมแตกต่างกันไปในส่วนลึกของแต่ละคน โดยทั่วไปมีจำนวนมากที่จาริกไปเพื่อขอปาฏิหาริย์ ขออะไรบางอย่างกับนักบุญเป็นต้น การจาริกอาจเป็นกลวิธีการเมืองแบบหนึ่งด้วยเช่นกัน กษัตริย์หรือเจ้าชาย จักรพรรดิหรือสันตะปาปา มักจะยึดชันติยาโกเป็นที่พึ่งและจาริกไปขอความคุ้มครอง กษัตริย์สเปนยึดชันติยาโก “ผู้ฆ่าชาวมอร์” เป็นที่พึ่งเมื่อนำกองทหารออกต่อสูกับพวกอาหรับเป็นต้น

การจาริกแสวงบุญที่แท้จริงคือการไปยังสถานที่ “ศักดิ์สิทธิ์” ด้วยจิตสำนึกของผู้รู้ดีว่ามีบาป มีต้นเหตุประเภทต่างๆ จาริกไปสารภาพผิดต่อชันติยาโก และด้วยจิตตั้งมั่นในกุศลกรรม พร้อมด้วยจิตศรัทธาต่อสารีริกธาตุ ต่อสถานที่ศักดิ์สิทธิ์นั้น ยิ่งถ้าไปคนเดียวแบบผู้ถือพรต หรือทำทุกซักริยาลงโทษตนเองไปด้วย เช่นเดินจาริกไปด้วยเท้าเปล่าตลอดทาง หรือเดินด้วยเชือกจากนอกปริมณฑลวัดไปถึงหน้าแท่นบูชา ก็ยิ่งเหมือนล้างบาปจากตัวให้หมดจดมากขึ้นและเพิ่มบุญแก่ตนด้วย ผู้จาริกออกเดินทาง เสี่ยงภัยอันตรายทุกประเภท ทั้งครอบครัว ผลจากความสุสบาย ละถึนฐานไปยังที่ที่ตนยังไม่รู้จัก ใช้เวลานานเท่าไรก็จะมุ่งไป (มีผู้เจ็บไข้ได้ป่วยกลางทางจนล้มตายไปก็มากมาย หรือไปถึงเห็นรูปปั้นชันติยาโกแล้วสิ้นใจก็มี) การไปด้วยจิตสำนึกแบบนี้

⁶นอกกำแพงกรุงโรมยังมีมหาวิหารซันเปาโล ฟุเอริ เล มูรา (San Paolo fuori le Mura) ที่สร้างอุทิศแด่อัครทูตเปาโล ณ บริเวณที่อัครทูตถูกประหารเสียชีวิตลง ทั้งปิเยโตรและเปาโลเป็นเสมือนสองเสาหลักของคริสต์ศาสนา

จะได้บุญมาก นอกจากจะเป็นการชำระจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์แล้ว เมื่อตายก็มีโอกาสไปสวรรค์มากกว่าคนอื่น และเมื่อยังมีชีวิตอยู่ก็อาจสมหวังในสิ่งที่ปรารถนา ผู้เดินทางจาริกที่แท้จริง จึงเหมือนเดินตามรอยเท้าของพระคริสต์ เพื่อชำระจิตใจตนเองให้บริสุทธิ์ขึ้นก่อน ด้วยความหวังว่าพระคริสต์จะไถ่บาปให้ และเมื่อตายก็จะไปสวรรค์

ดังกล่าวแล้วว่า เส้นทางจาริกสู่สันติยาโก กระชับจิตสำนึกของการกูดินแดนคืนจากพวกอาหรับมอริจิตสำนึกนี้จะทวีความรุนแรงขึ้นเมื่อชาวมุสลิมเผ่าเซลจุกส์ (Seljuks จากตุรกี) เข้ายึดเมืองเยรูซาเล็มในปี 1076 ชาวคริสต์จึงลุกฮือ เกิดความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์รุนแรงที่สถานศักดิ์สิทธิ์ในแดนปาเลสไตน์ถูกพวกอิสลามเข้ายึดครอง เป็นการเหยียดหยามกันเป็นที่สุด จนทำให้มีการเชิญชวนชาวคริสต์จากทุกมุมในยุโรปให้ร่วมเดินทางไปทำสงครามครูเสด เพื่อปลดดินแดนจากมืออิสลามสงครามครูเสดในแง่จึงสืบเนื่องกับการจาริกไปสันติยาโก

การจาริกแสวงบุญตามชนบทคริสต์ ไม่เหมือนการจาริกในศาสนาอื่นเช่นอิสลามเป็นต้น เพราะเป็นพฤติกรรมที่ผู้จาริกตัดสินใจทำเอง ไม่ใช่ข้อบังคับของศาสนา เขาเองเป็นผู้กำหนดสถานที่ที่เขาจะจาริกไป เป็นผู้กำหนดเวลาที่จะไป ชาวมุสลิมเดินทางจาริกไปเมกกะนั้น เป็นข้อบังคับหนึ่งข้อในหลักอิสลามทำให้ผู้ไม่ทำจะไม่ได้เข้าไปอยู่ในแดนสวรรค์ของอัลลาห์ ชาวคริสต์ที่ออกจาริกแสวงบุญ เพื่อความหวังจะได้ไปสวรรค์ก็จริง แต่ผู้ไม่เคยจาริกไปไหนเลยก็มีโอกาสไปสวรรค์เท่ากัน ประตูลสวรรค์ในคตคริสต์เปิดรับคนคนที่เชื่อในพระเจ้าเสมอ รวมทั้งคนที่กลับใจแม้ในนาทีสุดท้ายก่อนตายก็ยังมีโอกาสอีก

จิตวิญญาณที่แท้จริงของการจาริกแสวงบุญ คือส่วนหนึ่งของจิตวิญญาณอันไร้ที่สิ้นสุดของจักรวาล หัวใจของการจาริกแสวงบุญ คือการแสวงหาพระเจ้า การสักการะพระแม่มารีหรือนักบุญผู้ใดก็ตามในที่สุด คือการบูชาพระผู้เป็นเจ้า บูชาความไร้มิติ ความเมตตากรุณาที่ไม่มีขอบเขตของพระองค์ เช่นนี้ ตั้งแต่ยุคกลางชาวคริสต์กราบไหว้บูชาสันติยาโกและพระแม่มารีควบคู่กันไปบนเส้นทางสู่เมืองสันติยาโก

ปาฏิหาริย์ใดคือปาฏิหาริย์ของพระผู้เป็นเจ้า

ใครบ้างที่ออกเดินทางจาริกไปถึงสันติยาโก

มีเอกสารลายลักษณ์บังเล่าถึงการเดินทางจาริกแสวงบุญของบุคคลสำคัญๆ แห่งยุคหลักฐานฝรั่งเศสระบุว่า เจ้าอาวาสแห่งเมืองปุย (Puy) ชื่อ โกเดสคัลก์ (Godescalc) เป็นนักจาริกคนแรกที่เดินทางสู่เมืองสันติยาโกในปี 951 ตามด้วยพระเจ้าสังฆราชเมืองแร็งส์ (Reims) ในปี 1125 เควีนเดสมาทิลด์ (Matilde) พระมเหสีของพระเจ้าเฮนรีที่ห้าจักรพรรดิเยอรมัน เสด็จไปเมื่อพระราชสวามีสิ้นพระชนม์ลง ก็โยมที่ลืบทัญตย์แห่งอากีแตน (Guillaume X, duc d' Aquitaine) เสด็จไปและสิ้นพระชนม์หน้าแท่นบูชาที่สันติยาโกในวันศุกร์ก่อนวันอีสเตอร์ปี 1137 ในปี 1154 พระเจ้าหลุยส์ที่เจ็ดเสด็จไปและต่อมาในวันที่ 21 เมษายนปี 1211 พระเจ้าอัลฟงโซที่เก้าแห่งเลออน (Alfonso IX) เสด็จไปประกอบพิธีสถาปนาโบสถ์สันติยาโก อย่างเป็นทางการ และพระองค์จะกลับไปสันติยาโก อีกในเดือนพฤศจิกายนปีเดียวกันนั้นในฐานะผู้จาริกที่แท้จริง เชื่อกันว่านักบุญฟรานซิสแห่งอัสสิลี ก็จาริกจากอิตาลีไปยังสเปนระหว่างปี 1213 จนถึงปลายปี 1215

นั่นคือ การจาริกเริ่มขึ้นในหมู่ชนชั้นสูง เพราะศรัทธาที่มีต่ออัครวินนักบุญในฐานะที่พวกเขาเป็นเจ้าของดินแดนและต้องการขับไล่ชนต่างชาติต่างศาสนาออกไปให้พ้นสเปน ไม่ช้าต่อมาแพร่สู่ทุกชนชั้นในสังคม ชาวฝรั่งเศสเริ่มจาริกไปสเปนแล้วตั้งแต่ศตวรรษที่ 10 อันเป็นผลโดยตรงจากการแลกเปลี่ยนไปมาหาสู่ระหว่างราชสำนักของสองประเทศ ฝรั่งเศสยังให้ความช่วยเหลือทางทหารแก่ชาวคริสต์ในสเปน เช่นกรณีต่อสู้กับพวกอาหรับ องค์การศาสนาฝรั่งเศสเข้าร่วมในการปฏิรูปคริสต์ศาสนาในสเปน

ดังกล่าวแล้วว่าการจาริกที่จะได้บุญมาก คือไปคนเดียวและเดินเท้าไป แต่เนื่องจากมีภัยอันตรายแบบต่างๆ มาก ความเหนื่อยยังกดทับความรู้สึกของผู้จาริกที่ทวีความรุนแรงมากขึ้นทุกวันในจิตสำนึก ทำให้ในที่สุดมีการยอมรับการจาริกเป็นกลุ่ม แต่ยังไม่นิยมให้ผู้จาริกนำสัตว์ไปเป็นพาหนะ เช่น ม้า ลาหรือล่อ

เพราะทำลายความสงบของจิตใจได้ เนื่องจากต้องคอย
กังวลดูแลเอาใจใส่สัตว์เหล่านั้น อีกประการหนึ่ง เมื่อมี
การบริหารเส้นทางจาริกสูนิตยาโกฯ ด้วยการปัก
เครื่องหมายชี้บอกทางเป็นระยะๆ ในเวลาต่อมา ทำให้
ผู้คนจาริกไปบนเส้นทางเดียวกัน จึงไปพบกันและร่วม
ทางกันต่อไป ผู้โชคดีกว่าเพราะมาจากตระกูลสูงหรือ
ร่ำรวยกว่า อาจนำบริวารไปรับใช้ด้วย (ซึ่งอาจได้บุญน้อย
ลง) และบริวารเหล่านั้นก็เท่ากับจาริกแสวงบุญไปด้วย

ผู้จาริกส่วนใหญ่เป็นสามัญชนไปจากทุกแห่ง
ไม่มีชื่อเสียงเรียงนาม(สมัยนั้นชนชั้นสูงเท่านั้นมีชื่อมี
นามสกุล) รวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ เสียงตั้ง วุ่นวายและ
ทะเลาะเบาะแว้งกันเสมอ ถึงกับเลือดตกยางออกก็มี
บ่อยๆระหว่างเดินทางหรือแม้ภายในวัดเองเพื่อชิงที่ที่
ใกล้แทนบูชาก็สุด ใกล้สุสานของซันติยาโกมากที่สุด ใน
ศตวรรษที่15 จะมีอัศวินเข้าไปสมทบ เอกสารฝรั่งเศส
กล่าวไว้ว่า อัศวินใจคึกคักพวกนี้สนใจที่จะประลอง
กำลังแบบอัศวิน (ซึ่งม้าพุ่งหลาวสู้กับศัตรู) มากกว่าจะมี
จิตสำนึกของผู้จาริกจริงๆ และหากผู้ใดพูดฟังไม่ถูกทุก
ทำลู่แบบอัศวิน นอกจากนี้ก็มีผู้จาริกที่ไปแทนคนหนึ่ง
เช่นกรณีที่เป็นความปรารถนาของผู้ตาย หรือกรณีที่
ตนเองไปไม่ได้ด้วยเหตุผลประการใดประการหนึ่ง แล้ว
ส่งสมาชิกครอบครัวคนหนึ่งไปแทนหรือจ้างคนไปแทนก็มี
ประเภทสุดท้ายคือพวกที่แอบแฝงตนภายในชุดจาริก(ดู
วิธีการแต่งกายต่อไปข้างล่างนี้) แทรกปนไปกับผู้จาริก
อื่นๆบนเส้นทางเดียวกัน พอได้โอกาสเหมาะก็ขโมย
ปล้นหรือริบทรัพย์สินเงินทองพวกเขาไป ที่เป็นกองโจร
ลุ่มหัวซอนตัวตามป่าและออกปล้นฆ่าผู้จาริกก็มีมาก
นอกจากชาวสเปนและชาวฝรั่งเศสที่ไปทางบก ยังมีผู้

จาริกจากอังกฤษ อิตาลี ยุโรปตอนบน (The Flemish)
จากเยอรมนี เช่นลงเรือไปขึ้นฝั่งสเปนที่เมืองลาโกรุญา
(La Coruña) แล้วจึงเดินเท้าต่อไป⁷

สิ่งที่น่าทึ่งคือ การจาริกในยุคกลางนั้นไม่มีกฎ
ระเบียบใดๆเลย ทั้งๆที่เมื่อไปถึงจุดหมายปลายทางที่ซัน
ติยาโกจะมีพิธีสักการะบูชาอย่างเป็นทางการจะลักษณะที่
เพียบด้วยความขลังและนัยความหมายสัญลักษณ์ต่างๆ
มาก แต่ระหว่างทางผู้จาริกเป็นอิสระทุกประการ เขา
เป็นผู้ตัดสินใจเองว่าจะไปทางไหน จะเดินต่อหรือจะหยุด
เป็นต้น

ผู้จาริกสูนิตยาโกฯ⁸ หนึ่งหมัดไปจากคนอื่นๆ
วิธีการแต่งตัว(ดังเห็นได้ในศิลปะยุคกลาง)จะเป็น
เครื่องหมายบอกให้คนอื่นๆรู้และทำให้เขามีสิทธิ์หวง
ความเอื้อเฟื้อจากผู้มีจิตศรัทธา เขาจะห่มด้วยเสื้อคลุม
ตัวยาวกรอมเท้า ตอนบนมีหมวกคลุมศีรษะที่เย็บติดกับ
เสื้อคลุมเลย มีหมวกทรงกลมปีกกว้างเพิ่มอีกใบ ขอบ
ข้างหน้าพับขึ้นเพื่อมองอะไรได้ชัดเจน มีสายเชือกเส้น
เล็กๆที่ตรงไว้สองข้างหมวกและผู้สวมจะมาผูกหรือ
คล้องใต้คางกันไม่ให้หมวกหลุดปลิวไป ไม้เท้า (จากกิ่ง
ไม้เนื้อแน่น) ยาวพอที่จะช่วยยันตัวในภูมิประเทศแบบ
ต่างๆ ทั้งยังอาจเป็นอาวุธป้องกันตัว ใช้ใส่พวกสุนัขหรือ
หมาป่าระหว่างทางด้วย ไม้เท้านี้ถือว่าเป็นสัญลักษณ์
ดั้งเดิมที่สุดของผู้จาริก นอกจากนี้ยังมียามหรือกระเป่า
หนังสะพายไหล่สำหรับสิ่งจำเป็นอื่นๆ มีลูกน้ำเต้าสำหรับ
บรรจุน้ำดื่ม ผูกติดเชือกที่เอว สวมรองเท้าสานหรือหุ้ม
สันแบบรองเท้าบู๊ต (เป็นหนังในสมัยนั้น) มีเปลือกหอย
เชลล์สัญลักษณ์ของผู้จาริกประดับบนเสื้อคลุม บนหมวก
หรือห้อยติดปลายไม้เท้าเป็นต้น⁹ นี่คือรายละเอียดของ

⁷ไม่ว่าจะไปทางบกหรือทางเรือ อันตรายมีมากเท่ากัน มีเอกสารบันทึกของชาวเยอรมันว่าขากลับจากซันติยาโกฯเลียบบฝั่งประเทศฝรั่งเศสไปกลับบริเวณ
ช่องแคบอังกฤษ ถูกโจรสลัดอังกฤษเข้าโจมตี ยึดเรือและปล่อยให้ทุกคนลอยคอเอาตัวรอดเอง ชาวยุโรปในยุคกลางนั้นเป็นกลุ่มใหญ่และมีอิทธิพล
พอสมควรมีเพียงไม่กี่ประเทศคือ อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน อิตาลีและ สเปน นอกนั้นเป็นเพียงชนกลุ่มน้อยที่อยู่ในอาณาจักรของประเทศเหล่านี้

⁸ผู้จาริกสูนิตยาโกฯ มีชื่อเรียกกันทั่วไปว่า <jacquot , jacquet , jacquaire> ดังปรากฏในเอกสารฝรั่งเศส คำเหล่านี้สร้างจากชื่ออัครทูตยาโกบี ที่ใช้
คำฝรั่งเศสว่า Jacques ส่วนผู้จาริกปลอมพวกทุจริตทั้งหลายจะใช้คำว่า <coquillards> แทนโดยสร้างจากคำที่แปลว่าหอย (coquille)

⁹ เปลือกหอยเป็นสัญลักษณ์ของความรักมาแต่โบราณกาล คนนำมาประดับกายเพื่อป้องกันตนจากคาถาของพวกแม่มดหมอผีไว้กันเคราะห์และป้องกัน
การคิดเชื่อ ปกติเก็บมาจากชายฝั่งทะเล ในภาษาฝรั่งเศส คำที่ใช้เรียกหอยเชลล์ คือ โกกีย แซ็งจาร์ต (coquille saint Jacques) ที่มีชื่อนักบุญรวมอยู่
ด้วย ทำไมนั้นไม่พบหลักฐานระบุอธิบายแต่อย่างไร ต่อมาเปลือกหอยกลายเป็นสัญลักษณ์ของผู้จาริกทุกคน ไม่ว่าจะจาริกไปซันติยาโกฯหรือไปจุด
หมายปลายทางอื่น

เครื่องแต่งกายของผู้จาริกที่แท้จริง คือแต่งกายสมณะ ไม่มีอะไรติดตัวนอกจากสิ่งจำเป็นจริงๆ เท่านั้น สามสิ่งที่สำคัญที่สุดและให้ความหมายสัญลักษณ์ว่า “เบลีอก หอยแห่งสันติภาพ ไม้เท้าแห่งความหวัง และลูกน้ำเต้าแห่งพรจากสวรรค์”¹⁰

ในสมัยนั้น ผู้ประสงค์จะจาริกไปซันติยาโกฯ จะไปวัด ให้พระประกอบพิธีให้ในวันเดินทาง เขานำสรรพสิ่งที่กล่าวมาข้างต้นไปวัด สารภาพบาปก่อน แล้วพระทำมิสซาให้เขา และสัมภาระทั้งหมดที่เขาจะนำติดตัวไป พระจะปลุกเสกให้ในนามของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ โดยแสดงความหวังว่าตลอดเส้นทาง ผู้จาริกเหมือนทำทุกขักริยาชดใช้บาปที่เคยทำมา กลายเป็นคนบริสุทธิ์ เมื่อไปอยู่เบื้องหน้าสุสานอันศักดิ์สิทธิ์ (การปลุกเสกสัมภาระของผู้จาริกจะเป็นแบบนี้เหมือนกันหมดไม่ว่าจะจาริกไปไหน) จบแล้วผู้จาริกรับสัมภาระทั้งหมดและออกเดินทาง

ตามชนบทในสมัยกลางนั้น สิ่งที่ผู้จาริกจะทำเมื่อออกเดินทางคือขึ้นโปบนเนินเขาเหนือเมืองท่า (Cize) คุกเข่าลงหันหน้าไปทางเมืองซันติยาโกฯ และสวดมนต์ แล้วปักไม้กางเขนลงบริเวณนั้น ประการต่อมาคือการนำก้อนหิน (หินประเภทหนึ่งที่มีคัลเซียมปนมาก สีขาวๆ) ก้อนหนึ่งจากภูเขาเซบเรอโร เมืองกัสตาโงลา (Cebreiro, Castagnola) ไปถึงเมืองซันติยาโกฯ (ถ้าหินก้อนใหญ่มาก ก็อาจบรรทุกรถเทียมม้าหรือลาไปได้) ที่ผู้จาริกจะนำไปบูชานักบุญ (พร้อมสมบัติอื่นๆ ที่เขาตั้งใจนำไปเป็นเครื่องบูชาตามจิตศรัทธาของเขา) ประการสุดท้าย คือเมื่อขึ้นไปถึงภูเขามอนเต เดล โกโซ (Monte del Gozo) ที่อยู่ห่างจากเมืองซันติยาโกฯ ห้า กิโลเมตร จากจุดนั้นเขาจะมองเห็นโบสถ์ซันติยาโกฯ ที่เหมือน “ประภาคารแห่งจักรวาล” โผล่ออกจากสายฝนปรอยๆ (มีฝนตกปรอยๆเป็นประจำที่เมืองซันติยาโกฯ)

ความทุกข์ลำเค็ญบวกความยินดีที่ได้เริ่มต้นไปถึง ทำให้เขาล้มตัวลงคุกเข่าบนดิน เปล่งเสียงร้องเรียกนักบุญด้วยความตื่นตันที่สุดว่า “ซันติยาโก!” ก่อนที่จะเข้าสู่เมืองซันติยาโกฯผู้จาริกต้องชำระล้างตัวในสะอาดบริสุทธิ์ สวมเสื้อผ้าใหม่ เตรียมตัวไป “พบ” นักบุญ เพื่อการชำระล้างจิตวิญญาณ หลังพิธีศาสนาในวัด ผู้จาริกจะไปรับใบรับรองได้จากโบสถ์ซันติยาโกฯ ยืนยันการไปถึงที่นั่นและเป็นสัญลักษณ์บอกว่าเขาได้บำเพ็ญทุกริยาล้างบาปของเขาแล้ว¹¹

บนเส้นทางสู่เมืองซันติยาโกฯ

ข้อน่าสังเกตประการหนึ่งในการเดินทางจาริกของชาวคริสต์ คือระยะเวลา การจาริกแสวงบุญของชาวคริสต์กระทำเมื่อไรก็ได้ตามความสะดวกใจของผู้จาริกแต่ละคน จะใช้เวลานานมากน้อยก็ไม่มีอะไรไปจำกัด การไปเร็วไปช้าขึ้นอยู่กับความทนทานของร่างกาย เป็นคนแข็งแรงบึกบึนหรือผอมแห้ง ยังมีผู้จาริกวัยชรา ผู้เจ็บป่วยและแม้แต่คนพิการก็ออกเดินทางจาริกไป ด้วยความหวังจะหายเจ็บหายป่วยและแข็งแรงกลับบ้าน หากมีสุขภาพแข็งแรงดีทุกประการ ก็ยังมีภัยจากสัตว์ป่า เช่นสุนัขจิ้งจอก มีปัญหาการกินการอยู่ระหว่างทางในสภาพอากาศแบบต่างๆ ความเหนื่อยเพลีย ความเจ็บป่วย ลักษณะยากง่ายของภูมิประเทศที่เดินไป และปัจจัยแวดล้อมแบบต่างๆที่เกิดขึ้นได้เสมอบนเส้นทาง เป็นสาเหตุที่ทำให้การเดินทางช้ามากช้าน้อย หรือทำให้หยุดชะงักเลย

เอกสารเป็นภาพวาดหรือภาพจาริกอื่นๆที่ตกทอดมาแสดงให้เห็นว่า ภายในกลุ่มผู้จาริกมีการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อต่อกันเท่าที่จะทำได้ แม้ว่าเอกสารอื่นเล่าไว้ในทำนองว่า การแย่งชิงอาหารและที่พักห้วนนอนแต่ละวันเป็นทั้งความทุกข์หั่นหั่นและวีรกรรมแบบหนึ่ง

¹⁰แน่นอนในสมัยนี้ ผู้จาริกมักแบกเป้ขึ้นหลังไปด้วย และมีขวดน้ำพลาสติกแทนลูกน้ำเต้า หนุมๆจาริกไปด้วยจักรยานก็มี

¹¹ในปัจจุบันนี้ ผู้จาริกแสวงบุญสู่ซันติยาโกฯที่แท้จริง(มีมโนสำนึกในคริสต์ศาสนา) จะไปขอใบหนังสือจาริกบุญฉบับทางการได้ และไปรับการประทับตราจากโบสถ์หรือวิหารแต่ละแห่งที่ไปถึงบนเส้นทางสู่ซันติยาโกฯ และเมื่อแสดงเส้นทางเดินที่ผ่านมาแล้วต่อกรรมการเลขานุการแห่งโบสถ์ซันติยาโก เด กมโปสเตลา (el secretario capitular de la Iglesia Compostelana) ก็จะได้ใบประกาศนียบัตรระบุชื่อผู้จาริกฯ และมีลายเซ็นรับรองจากท่าน

อย่างไรก็ตามประสบการณ์จากการจาริกและมีชีวิตรอดกลับถึงบ้าน ยังเป็นแรงบันดาลใจให้หลายคน รวมตัวกันเป็นชมรมการกุศลแบบฉันทน์ที่ฉันทน์น้อง คอยให้ความช่วยเหลือผู้จาริกรุ่นหลังๆตามวัดที่อยู่บนเส้นทางจัดหาอาหารเลี้ยงดูและจัดหาที่หลับนอนให้ ชมรมการกุศลแบบนี้จะตั้งขึ้นเป็นดอกเห็ดโดยเฉพาะในฝรั่งเศส ตั้งแต่ต้นยุคกลาง ไม่เฉพาะบนเส้นทางสู่สันติยาโกเท่านั้น ยังขยายต่อไปทุกเส้นทางด้วย และในที่สุดก็พัฒนาขึ้นเป็นโรงเตี๊ยมที่ผู้ไปพักต้องเสียค่ากินค่านอนด้วย (จากโรงเตี๊ยมต่อมาก็เป็นโรงแรมตามยุคสมัย) มีปรากฏบันทึกไว้ในอนุทินผู้จาริกคนหนึ่งว่าถูกขูดรีดอย่างไม่เป็นธรรม เกิดอาชีพใหม่หลายอาชีพขึ้น เช่นถิ่นไหนมีแม่น้ำที่ผู้จาริกต้องข้ามเพราะไม่มีทางอื่นให้เลือก จะมีผู้นำเรือแพไปจอดคอย เพื่อรับจ้างพาข้าม นี่ก็เป็นอีกโอกาสหนึ่งสำหรับเรียกเก็บเงินจากผู้จาริก (อย่างน้อยแล้วแต่ระดับคุณธรรมของผู้พาข้าม) การเดินทางจาริกจึงมีอันตรายที่เป็นอุปสรรคหลายแบบ ถึงกับถูกกองโจรบุกเข้าปล้นทรัพย์แล้วฆ่าทิ้งก็มี เช่นนี้การไปเป็นกลุ่มบางทีก็ช่วยสร้างบรรยากาศของการเดินทาง การพูดคุยกันช่วยเหลือกัน สวดมนต์ด้วยกัน พึงกำลังใจของแต่ละคนไปถึงปลายทาง และในยามทุกข์ยามทิวการสวดมนต์ อ้อนวอนพระเจ้าก็เป็นสิ่งปลอบใจสิ่งเดียว

เมื่อผู้จาริกไปถึงหมู่บ้านใด ชาวบ้านเห็นจะรับไว้ เลี้ยงอาหารและจัดที่พักให้ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้จาริกกลายเป็นหน้าที่หนึ่งของชาวคริสต์ที่ดี ในนามของพระเจ้า ผู้จาริกมีสิทธิ์ไปเคาะประตูบ้านของใครก็ได้ น้อยคนที่จะกล้าปฏิเสธไม่รับเขาไว้ เพราะมีปรากฏเล่าไว้เช่นกันว่าผู้ที่ไม่ช่วยเหลือแล้วช่วยเหลือผู้จาริก ต้องประสบเคราะห์กรรม เหมือนรับโทษทัณฑ์จากพระเจ้า พระเยซูเคยสอนไว้ว่า “ใครที่ต้อนรับเจ้า (ชาวคริสต์) ต้อนรับเรา” องค์การศาสนาจึงพยายามปลูกฝังการให้ทานไว้ในจิตใจของชาวคริสต์¹² แต่โดยทั่วไปผู้จาริกจะไปเคาะประตูวัดอารามก่อนที่อื่นโดยเฉพาะตั้งแต่ศตวรรษที่

9-10 เมื่อสำนักกนูนิจากฝรั่งเศสไปช่วยจัดบริหารเส้นทางให้แก่องค์การศาสนาในสเปน ได้ประกันแก่ผู้จาริกว่าทุกคนจะมีที่พักและอาหารไปตลอดเส้นทาง นอกจากวัดอารามแล้วยังมีนักบวชผู้ถือพรตที่อยู่บนเส้นทาง จะร่วมกันอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้จาริก ด้วยการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำส่วนที่น้ำไหลเชี่ยวบ้าง สร้างอาคารหลบลมหลบฝนบนเส้นทางที่รวมแทนบูซาให้ด้วย และสร้างบ้านพักผู้จาริก ในกรณีที่ผู้จาริกล้มป่วย ก็มีบาทหลวงหรือแม่ชีช่วยรักษาพยาบาล ในยุคกลางกลุ่มนักบวชดังกล่าวที่มีชื่อเสียงรู้จักกันดีมีสามกลุ่มที่เมืองบูร์โกซ (Burgos) กัลซาตา (Calzada) และออร์เตกา (Ortega) แต่ละกลุ่มมีพระผู้นำที่ต่อมาได้รับสถาปนาเป็นนักบุญเป็นกษัตริย์สำคัญ ชีวคณะต่างๆ ก็จะเข้าช่วยเหลืออย่างใกล้ชิด ปรามพื้นที่, ถากถางทำเส้นทางที่สะดวกกว่าให้, สร้างสะพาน, บ้านพัก, สร้างวัดเล็กๆ และสถานพยาบาลและที่พักสำหรับผู้จาริก สถานพักกลางทางสามแห่งนี้เป็นพยานที่ดีที่สุดของความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และจิตศรัทธาของชาวคริสต์ เป็น “โรงพยาบาลมหัศจรรย์สามแห่งของโลก” และจะเป็นตัวอย่างการจัดตั้งสถานพยาบาลแบบเดียวกันทั่วไปในยุโรปตั้งแต่นั้นมา

ในต้นศตวรรษที่ 11 พระเจ้าซันเชที่สาม (Sanche III, 1000-1035) แห่งแคว้นนาวาร์รา มีนโยบายการเมืองแนวใหม่ที่จะให้ “สเปน-คริสต์” เป็นนาวานำร่องของยุโรป นโยบายการเมืองนี้จะสืบเนื่องติดต่อไปตลอดทั้งศตวรรษ และมีผลต่อการสร้างปรับปรุงวัดวาอารามทุกแห่งเพื่อให้สอดคล้องกับประเพณีการเดินทางจาริกที่ขยายสู่ทุกชนชาติในยุโรป พระองค์ได้ขอให้อารามนักบวชของฝรั่งเศสจากสำนักเบเนดิกตินที่กนูนิ (Cluny) ต่อมาจากอารามสำนักซีโดส์ (Citeaux) ให้ไปเป็นผู้บริหารและกำหนดกระบวนการจาริกแสวงบุญสู่เมืองสันติยาโก นักบวชเบเนดิกตินได้จัดระบบการเดินทางเป็นเครือข่ายจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่งไว้อย่างเรียบร้อยและมีประสิทธิภาพ ทำให้การเดินทางไป

¹² ส่วนผู้ที่มีเงินก็อาจเลือกไปพักตามโรงเตี๊ยมหรือโรงแรม สถานที่เหล่านี้มักมีชื่อเสียงไม่ด่าง เช่นเรียกเก็บเงินมากเกินไป อาหารไม่มีคุณภาพ ไรน์ไมดี และยังคงรวมถึงการเสนอสาวใช้ให้ไปเป็นเพื่อนนอนของผู้จาริกหลายๆที่ผ่านไป

สะดวกและง่ายขึ้นมาก จะมีกลุ่มบาทหลวงอัศวิน¹³ ของสเปนได้จัดองค์กรคอยช่วยเหลือ เช่น ให้อิมเงินค่าใช้จ่ายสำหรับการเดินทางจาริกไปยังคันติยาโกฯ คอยระวังดูแลความปลอดภัยบนเส้นทาง ตามจุดต่างๆ มีหลักหินจำหลักสัญลักษณ์เปลือกหอย ชีบออกทิศทางไว้เป็นระยะๆ¹⁴ นอกจากนี้บนเส้นทางยังมีศูนย์พยาบาล ที่พักแรมตามอารามนักบวชของเหล่า “บราเธอร์ผู้พยาบาล” (Frères Hospitaliers) ที่คอยช่วยบรรเทาความเจ็บป่วยระหว่างเดินทางอีกด้วย

คตอัศวินก็พัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็วตามภาพลักษณ์ของคันติยาโก โดยเฉพาะตั้งแต่ศตวรรษที่ 12 เมื่อพระเจ้าเฟร์นันโดที่สองแห่งเลออน (Fernando II de León, 1157-1188) ทรงสถาปนากลุ่มอัศวินคันติยาโกขึ้นในปี 1161 กลุ่มนักบวชทหารนี้จะคอยป้องกันผู้จาริก และจะเป็นกำลังสำคัญในการต่อสู้ขับไล่พวกอาหรับ¹⁵ ด้วย กลุ่มอัศวินคันติยาโกจะมีอำนาจมากทั้งในด้านการเมืองและเศรษฐกิจ

เมื่อกำหนดเส้นทางจาริกและมีแผนที่แน่นอนตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 11 ผู้จาริกจากที่ต่างๆ จะพบกันบนเส้นทาง พุดคุยทักทายปราศรัยกัน และเล่าประสบการณ์สู้กันฟัง กระตุ้นให้มีการเขียนการบันทึกไว้ เช่นนี้สถานที่ต่างๆ บนเส้นทางสู่คันติยาโกฯ เป็นแหล่งกำเนิดของวรรณกรรมหลายรูปแบบ ทั้งตำนาน อัดชีวประวัติของนักบุญ ชีวิตนักบุญ บันทึกความทรงจำ และยังมีแผนที่ผังเมือง อธิบายภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ขนบธรรมเนียมพื้นบ้านและชาวเมืองในแต่ละถิ่น เล่มที่เป็นเอกลักษณ์ของยุคสมัยนั้นคือ หนังสือนำทางผู้จาริก ที่มีผู้เขียนออกมาเผยแพร่เป็นจำนวนมาก หนังสือเหล่านี้เป็นคู่มือที่ช่วยให้ผู้จาริกเดินทางไปถึงจุดหมายปลายทาง เล่ม

สำคัญที่สุดที่รวบรวมข้อมูลไว้อย่างละเอียดละออคือเล่มที่ชื่อว่าลิเบร ซานติ ยาโกบี (Liber Sancti Jacobi แปลว่าหนังสือนักบุญยาโกบี) ที่ผู้แต่งอุทิศแด่นักบุญโดยตรง เล่มนี้ยังรู้จักกันในนามว่า โกเด็กส กาลิกซ์ตินุส (Codex Calixtinus) ตามนามของสันตะปาปา กาลิกซ์ตัสที่สอง ผู้กำกับไว้ในบทนำว่าเป็นผู้รวบรวมข้อมูลทั้งหมด เล่มนี้ต่อมามีบาทหลวงหลายคนคัดลอกไปเผยแพร่สู่ชาวยุโรปอื่นๆ สันตะปาปากาลิกซ์ตัสที่สองยังเป็นผู้สถาปนาศักดิ์สิทธิ์ (Año Santo) โดยให้ยึดหลักว่าปีใดที่วันที่ 25 กรกฎาคม (ซึ่งเป็นวันนักบุญคันติยาโก) ตรงกับวันอาทิตย์ปีนั้นให้ถือว่าเป็นปีศักดิ์สิทธิ์ ปีศักดิ์สิทธิ์ปีแรกคือปี 1112 หนังสือนำทางเล่มนี้ยังน่าสนใจยิ่งในฐานะวรรณกรรมที่ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ศิลปะและการอ่านภาพลักษณ์ศาสนาของยุคกลางอีกด้วย รวมทั้งเป็นแบบฉบับของหนังสือนำเที่ยวสถานที่ต่างๆ ที่จะมีตามๆ กันมาในศตวรรษหลังๆ จนถึงยุคปัจจุบัน

จากหนังสือนำทางผู้จาริกดังกล่าวทำให้เราทราบว่า มีเส้นทางจาริกจากฝรั่งเศสสู่เมืองคันติยาโกฯ สี่เส้นทางด้วยกัน¹⁶ และจะไปรวมกันที่เมืองปูเอ็นเต ลา เรอีน่า (Puente la Reina) ที่อยู่ห่างจากพรมแดนประเทศสเปน 66.1 กม และจากตรงนั้นไป จะเป็นเส้นทางที่เรียกกันว่าเอล กามิโน ฟรันเชซ (El camino francés ในความหมายว่า เส้นทางฝรั่งเศส เพราะจำนวนชาวฝรั่งเศสที่เดินทางจาริกมีมากกว่าชนชาติอื่น) ห่างจากเมืองคันติยาโกฯ ประมาณ 683.1 กม ยังมีอีกเส้นทางหนึ่งที่เรียกชายฝั่งทะเลตอนเหนือของคาบสมุทรไอบีเรีย เมื่อมีเส้นทางเจาะจงลงในแผนที่ ผู้คนจำนวนมากใช้เส้นทางที่แนะนำไว้ จนยากที่จะเจาะจงได้ว่ามีผู้จาริกจริงๆ กี่คน และโอกาสที่ผู้จาริกจะไปเจอเพื่อนเดินทางก็มีมาก

¹³กลุ่มบาทหลวงอัศวินหรือนักบวชทหารกลุ่มแรกมีชื่อว่า Templars (Ordre de Templiers in French) หรือ the Poor Knights of Christ and of the Temple of Solomon ตั้งขึ้นในปี 1120 เพื่อคุ้มครองผู้จาริกสู่เยรูซาเล็ม จะมีกลุ่มนักบวชทหารแบบนี้คณะต่างๆ มีอำนาจมากและพัฒนาเป็นสถาบันนานาชาติที่ร่ำรวยและมีที่ดินมาก เพราะได้รับการสนับสนุนอย่างกว้างขวางในยุโรป

¹⁴สมัยปัจจุบันยังมีแผนที่พร้อมสัญลักษณ์สีสองดวงของสหภาพยุโรปปักไว้ตามทางด้วย ระบุว่าเส้นทางวัฒนธรรมยุโรปดังนี้ Camino de Santiago - Itinerario Cultural Europeo

¹⁵โดยเฉพาะกษัตริย์มอริที่ชื่ออัล มันซูร์ (Al-Mansour) ผู้บังอาจไปรุกรานถึงเมืองคันติยาโกและทำลายวิหารที่สร้างในปี 899 รวมทั้งอาคารสิ่งก่อสร้างอื่นๆ อย่างไรก็ดีก็มีการสร้างวิหารใหม่ขึ้นแทนทันที

¹⁶ชาวเยอรมันจะเดินทางจากเมืองอาเคิน (Aachen) หรือเมืองโคโลญ (Köln) เข้าปารีสก่อนแล้วตามเส้นทางในฝรั่งเศสลงสเปน

ขึ้น แขนงเส้นทางจาริกในปัจจุบันก็ยังคงเป็นเส้นทางเดียวกันนี้ (โปรตุเกสประกอบด้วยตอนท้ายบท) ภายในสเปนเองก็มีหลายเส้นทางจากทางใต้ขึ้นไปทางเมืองเซโกเบีย (Segovia) บัลยาโดลิด (Valladolid) เลออน (León) ซันติยาโกฯ หรือไปทางเมืองซาลามังกา (Salamanca) ซาโมรา (Zamora) เลออน ซันติยาโกฯ หรือจากทางตะวันออกก็มักจะไปที่เมืองมาดริดก่อนเป็นต้น เส้นทางจากใต้สำคัญและน่าสนใจมากเส้นทางหนึ่งเพราะจะเป็นเส้นทางวัฒนธรรมอาหรับผสมปนเปไปกับวัฒนธรรมคริสต์ (มีชื่อเรียกเป็นพิเศษว่า กามิโนโมซาร์เบ "Camino Mozárabe")

สรุปได้ว่า ศตวรรษที่ 13-15 โดยเฉพาะเป็นยุครุ่งเรืองของการจาริกแสวงบุญ แต่ตั้งแต่กลางศตวรรษที่ 16 เป็นต้นไป เกิดความลึกลับใจในสังคมที่เสื่อมศรัทธาในสำนักสันตะปาปาที่กรุงโรมที่สนใจหาเงินสร้างวิหารเซนต์ปีเตอร์มากกว่าการพัฒนาจิตสำนึกและคุณธรรมศาสนา ความเสื่อมขององค์การศาสนาที่กรุงโรม ทำให้เกิดการแตกแยกอย่างรุนแรงในหมู่ชาวคริสต์ จนนำไปสู่สงครามศาสนา แยกแยกออกเป็นฝ่ายคาทอลิกกับฝ่ายโปรเตสแตนต์¹⁷ นอกจากนี้การเดินทางเรือทะเลสมุทรภูมิภาคใหม่ๆในโลก สร้างเส้นทางเศรษฐกิจเส้นทางใหม่และการค้าทางทะเล มีสินค้าแปลกใหม่ทั้งแพรไหมและพืชผลไม้แปลกๆที่ชาวยุโรปไม่เคยคิดเคยเห็นมาก่อน ประเทศสเปนจะรุ่งเรืองและร่ำรวยขึ้นมากในศตวรรษที่ 15-16 กลุ่มชาวฮอลแลนด์จะเจริญตามมาในศตวรรษที่ 17 และหลังจากนั้นอังกฤษก็จะขยายอาณาภาพขึ้นเป็นเจ้าทะเลด้วยการแผ่อำณานิคมออกไปทุกมุมโลก ปัญญาชนในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของยุโรปยุคใหม่ สับสนและเริ่มวิพากษ์วิจารณ์ความหลงมงายในสาวิริกาตตุ (ไม่ใช่เฉพาะเจาะจงที่ซันติยาโกฯเท่านั้น) ในค่านิยมแบบเก่าๆ และค้นหาจุดยืน

ใหม่สำหรับมนุษยชาติ ยุโรปเข้าสู่ยุคเรอเนสซ็องส์ ที่จะทำให้การจาริกแสวงบุญหยุดชะงักลงไปจนถึงศตวรรษที่ 19

เล่ากันว่าในปี 1589 เมื่อกองทัพเรืออังกฤษไปตั้งอยู่นอกฝั่งประเทศสเปน เจ้าอาวาสเมืองซันติยาโกฯตระหนักภัยอันตรายที่อาจเกิดขึ้นได้นำสาวิริกาตตุของอัครทูตไปซ่อนไว้อย่างมิดชิดโดยไม่บอกใคร เท่ากับยุติการเดินทางสู่ซันติยาโกฯโดยปริยาย ในปี 1879 มีการขุดพบสาวิริกาตตุที่ซ่อนไว้นั้น สำนักสันตะปาปาที่กรุงโรมก็ยอมรับเป็นทางการว่า คือสาวิริกาตตุของอัครทูตที่เคยเป็นที่เคารพสักการะในยุคกลาง การค้นพบนี้จึงปะทุขึ้นเป็นจิตศรัทธามั่นคงอีกครั้งหนึ่งในคริสต์จักร

ความเจริญที่พัฒนาตามมา

เส้นทางบกุเมืองซันติยาโกฯ สำหรับชาวยุโรปอื่นๆ จำต้องผ่านเข้าไปในประเทศฝรั่งเศสก่อน นี่เป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้มีการสร้างและพัฒนาสถาปัตยกรรมอย่างรวดเร็ว สถาปัตยกรรมโรมันเนสส์ที่พัฒนาขึ้นเป็นผลสืบเนื่องโดยตรงจากการจาริกแสวงบุญ การก่อสร้างวัดอารามหรือวิหารจะเริ่มขึ้นทั่วไปในยุโรปตั้งแต่ปี 1075 เป็นต้นไป ฝรั่งเศสจะเป็นประเทศผู้นำและผู้พัฒนาเทคนิคการก่อสร้างแบบใหม่ๆ โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมกอทิก¹⁸ เส้นทางภายในฝรั่งเศสมีหลายเส้นทางแล้วแต่ว่าใครจะเริ่มจากเมืองใดเป็นการส่วนตัว แต่ตามชนบทที่นิยมกันโดยเฉพาะตั้งแต่ศตวรรษที่ 12-13 เป็นต้นไป เมื่อโบสถ์โรมันเนสส์และกอทิกโผล่ขึ้นในฝรั่งเศสอย่างไม่หยุดยั้ง ผู้จาริกจะแวะเข้าสักการะตามวัดและโบสถ์ใหญ่ๆ เหล่านั้นด้วย โดยเฉพาะผู้ที่จาริกลงไปจากทางเหนือ ต้องแวะปารีส แซ็งต์เดอนีส (Saint-Denis) ชาร์เตรส (Chartres) ล็อง (Laon) อาเมียงส์ (Amiens) เวสเลย์ (Vézelay)

¹⁷โปรตุเกสจะเอียดได้ในอินเทอร์เน็ตที่ <http://thai-eu-cultures.com/MySite2/NatureMorte/ReligiousBackground.html>

¹⁸ผู้ศึกษาเกี่ยวกับยุคสร้างโบสถ์ของฝรั่งเศสกล่าวสรุปไว้ว่า ในช่วงสามศตวรรษตั้งแต่ปี 1050 ถึงปี 1350. ประเทศฝรั่งเศสได้สะกิดหินจำนวนหลายล้านตันมาใช้ในการสร้างโบสถ์ 80 โบสถ์. วัดใหญ่ๆ อีก 500 วัดและวัดเล็กตามหมู่บ้านอีกหมื่นกว่าวัด จำนวนหินทั้งหมดที่ฝรั่งเศสใช้ภายในสามศตวรรษดังกล่าวรวมกันแล้วมากกว่าจำนวนหินที่ประเทศอิตาลีโบราณใช้ไปในการสร้างปิรามิดในประวัติศาสตร์ของอียิปต์ไม่ว่าจะยุคไหน โปรดอ่านรายละเอียดได้ใน *วิวัฒนาการของสถาปัตยกรรมในยุโรปยุคกลาง* ในวารสารประวัติศาสตร์ ๒๕๔๔ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ หน้า ๓๗-๖๗.

ตูร์ส (Tours) ปัวติเยส์ (Poitiers) บอร์โดส์ (Bordeaux) ตูลูซ (Toulouse) กงคส์ (Conques) มัวซัค (Moissac) มงต์เปอลิเย (Montpellier) เป็นต้น วัดและโบสถ์โดยเฉพาะตั้งแต่เมืองปัวติเยส์ลงไปทางใต้ของประเทศฝรั่งเศส เป็นพยานที่วิเศษที่สุดที่ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดและการติดต่อแลกเปลี่ยนกับการสิบทอดเทคนิคระหว่างสเปนกับฝรั่งเศส ศิลปะและสถาปัตยกรรมจึงพัฒนาและสิบทอดไปบนเส้นทางสู่ชั้นติยาโกฯ จารึกแบบและเอกลักษณ์เด่นๆ ให้ปรากฏเป็นหลักฐานของวัฒนธรรมยุคหนึ่งที่ยังเห็นได้เด่นชัดแม้วันเวลาจะผ่านไปแล้วเกือบพันปี¹⁹

ความเจริญที่มีขึ้นได้เพราะมีสิ่งดึงดูดใจ คือ สารีริกธาตุแบบใดแบบหนึ่ง (ซึ่งอาจเป็นได้ตั้งแต่กระดูกส่วนใดส่วนหนึ่ง หรืออวัยวะชิ้นใดชิ้นหนึ่ง แม้แต่เส้นผม และยิ่งรวมไปถึงชิ้นส่วนจากเสื้อผ้าของนักบุญหรือเครื่องใช้ของนักบุญ ยิ่งถ้าเกี่ยวกับพระเยซูคริสต์โดยตรงด้วยแล้ว สิ่งนั้นจะยังมีค่าสุดประมาณได้ เช่น ชิ้นส่วนจากไม้กางเขนของพระองค์ จากผ้าที่เคยห่มกาย จากรองเท้าแตะ จากอุ้งในคอกสัตว์ที่เคยนอนฯลฯ) ที่เก็บไว้ในภาชนะบรรจุที่ทำด้วยเงินหรือทองประดับด้วยเพชรนิลจินดา สารีริกธาตุ คือตัวลจักรที่สร้างชื่อเสียงให้แก่วัดนั้น ที่ทำให้วัดนั้นมีเงินมีทองหลังไหลไป เพราะผู้จาริกนำไปสักการะและถวายเทิดเกียรติพระผู้เป็นเจ้าของพระจะดั้นปีแล้วปีเล่าแทนบูชาเอกที่ประดิษฐานของ สารีริกธาตุจึงเต็มไปด้วยสมบัติล้ำค่า²⁰ กลายเป็นที่รวมเนรมิตศิลป์แบบต่างๆ การมีสารีริกธาตุ จึงเป็นวิธี

หาเงินเข้าสู่อารามนักบวช ทั้งยังเป็นข้ออ้างสำหรับการออกไปเรียไรเงินเพื่อมาสร้างหรือบูรณะวัด การออกเดินทางของเหล่านักบวชหรือบาทหลวงเพื่อการนี้ ก็มีสวนกระตุ้นให้ผู้คนออกจาริกแสวงบุญเช่นกัน ผู้บริจาคเงินจำนวนมากยังอาจได้อภิสิทธิ์ด้วยเช่นเมื่อตายญาติสามารถนำศพเข้าไปฝังภายในโบสถ์เลย(ใต้พื้นเป็นต้น) เท่ากับฝากฝังวิญญาณกับนักบุญ (กรณีอย่างนี้เริ่มมาแล้วตั้งแต่ศตวรรษที่ 9)

โบสถ์ต้องปรับเปลี่ยนใหม่เพื่อรองรับผู้คนจำนวนมากๆได้ในแต่ละครั้ง โดยเฉพาะในวันฉลองนักบุญประจำโบสถ์ เกิดความจำเป็นในการจัดเส้นทางเดินภายในวัด ควบคู่กับการป้องกันการลักขโมยสารีริกธาตุหรือสมบัติอื่นของวัด ยังมีสมบัติมากขึ้นเพียงใด ยิ่งต้องมีระบบการบริหารสมบัติเงินทองเหล่านั้นให้รัดกุม อีกประการหนึ่ง สมบัติเหล่านี้สร้างความกังวลแก่คณะนักบวชมากด้วยเช่นกัน ที่ต้องรู้จักป้องกันดูแล ในที่สุดทำให้ต้องมีการสร้างประตูเหล็กตัดปิดบริเวณศักดิ์สิทธิ์ สร้างตู้กระจกหรือตู้เหล็กเก็บสมบัติอย่างแน่นหนา รวมทั้งการจัดแบ่งสิ่งของเงินทองที่ได้จากการบริจาค อะไรใช้ อะไรเก็บ อะไรไปแลกเปลี่ยนเงิน เป็นวัสดุก่อสร้าง ฯลฯ จะเห็นว่า การจาริกแสวงบุญเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับวิวัฒนาการของแบบศิลปะและสถาปัตยกรรม สถาปัตยกรรมโรมันเนสก์พัฒนาขึ้นอย่างเหมาะสมอำนวยให้มีการเดินเข้าออกคนละทาง และทำให้ผู้คนจำนวนมากสามารถเข้าไปใกล้บริเวณศักดิ์สิทธิ์ได้โดยไม่ชุลมุนวุ่นวายเกินไป

¹⁹ เป็นที่น่าสังเกตว่า เงินธนบัตรของสหภาพยุโรปที่เหมือนกันสำหรับทุกประเทศในเครือ ด้านหน้าจะเป็นรูปลักษณะของสถาปัตยกรรม เป็นหน้าต่างหรือประตู มีทั้งหมดเจ็ดแบบ เป็นแบบที่พัฒนาตามยุคสมัยจากยุคกลางถึงปัจจุบัน เพื่อสื่อการเปิดออกสู่โลกภายนอก(หรือเปิดรับ) ด้านหลังจะมีแผนที่ยุโรป(ที่ไม่แบ่งพรมแดน) มีรูปดาวหลายดวง(ถ้าไม่มีทั้งหมด12 ดวงแทนสิบสองประเทศแรกเริ่ม) และมีแบบสถาปัตยกรรมเช่นกันเช่นสะพานหรือสิ่งก่อสร้างที่เชื่อมต่อกันเป็นแนวยาว เพื่อสื่อการเชื่อมโยงเอกลักษณ์ที่สหภาพยุโรปเลือกแสดงบนธนบัตร ยืนยันความจริงที่ว่าสถาปัตยกรรมเป็นสิ่งหนึ่งที่รวมเอกภาพของยุโรปเพราะการสิบทอด ไปบนเส้นทางจาริกแสวงบุญ ไปบนเส้นทางค้าขาย ศิลปะเป็นเอกลักษณ์ร่วมกันของสหภาพยุโรปมากกว่าสิ่งใด

²⁰ ความร่ำรวยแบบนี้เองที่ทำให้เกิดการแข่งขันสะสมสารีริกธาตุกันขึ้นตั้งแต่ศตวรรษที่10 เป็นต้นมา และทำให้ทุกประเทศหรือทุกชุมชน เกิดความสนใจในการสร้างสรรค้เส้นทางจาริกมายังชุมชนของตนบ้าง เพราะที่ใดมีผู้จาริกไปมาก วัดหรือวิหารนั้นจะได้รับบริจาคเป็นสมบัติมากมายทุกรูปแบบจากผู้จาริกเงินทองหลังไหลเข้าเมืองนั้น จึงทำให้เกิดการพัฒนาเมืองเพื่ออำนวยความสะดวกการกินการอยู่และที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งคือการพยาบาลเยียวยา เส้นทางจาริกคือเส้นทางพัฒนาการด้านสุขอนามัยและการรักษาพยาบาลตลอดจนการเรียนรู้โรคภัยไข้เจ็บแบบต่างๆ ด้วย ฯลฯ เช่นนี้เองที่ยังผลให้มีการค้นพบสารีริกธาตุมากขึ้นๆ ตลอดยุคกลาง เปิดเป็นเส้นทางใหม่ๆ หลายเส้นทางทีเดียว ในที่สุดดูเหมือนว่าทุกประเทศจะมีสารีริกธาตุที่ศักดิ์สิทธิ์ ดึงดูดให้คนเดินทางไปสักการะกลายเป็นวิถีชีวิต วิถีสังคม กลไกเศรษฐกิจที่สำคัญที่สุดแบบหนึ่งในทุกประเทศทุกรูปแบบความเชื่อ ตั้งแต่บัดนั้นจนถึงทุกวันนี้

สถาปัตยกรรมต้องเน้นความสำคัญของสารวิริกธาตุด้วยแน่นอน เนรมิตศิลปะจะมีส่วนในการสร้างสรรค์ที่ประดิษฐ์ฐานและภาชนะบรรจุสารวิริกธาตุ ที่จะมีรูปแบบหลากหลายตั้งแต่แบบกล่องสี่เหลี่ยม แบบกระปุกแบบอาคารสถาปัตยกรรมเช่นเป็นรูปวิหาร เป็นโดมขนาดเล็กที่สามารถวางตั้งบนแท่นบูชาเอกได้ รวมทั้งทำเป็นรูปมือหรือรูปลักษณะของส่วนของร่างกาย และที่กลายเป็นลักษณะเด่นที่สุดของยุคกลาง คือการหล่อทองเป็นรูปปั้นครึ่งตัวของนักบุญที่บรรจุสารวิริกธาตุไว้ภายใน ตั้งวางบนฐานสูงหรือบนเสา บางทีก็ตั้งบนแท่นบูชาเลยเช่นกรณีโบสถ์ซันติยาโกฯ นอกจากนี้ยังมีพวกเครื่องเงินเครื่องทองที่ใช้ในพิธีเช่นถ้วยบรรจุเหล้าองุ่นหรือถาดใส่ขนมก่อนกลม (ที่แทนขนมปัง) กระถางรูปเชิงเทียน ไม้เท้าของเจ้าอาวาส เครื่องประดับเครื่องแต่งกายพระราชาคณะฯ ก็เป็นงานศิลปะล้ำค่าเช่นกัน สรรพสิ่งเหล่านี้ จำหลักบนอย่างงดงามเป็นฉากเหตุการณ์ในชีวิตพระเยซูเป็นส่วนมาก (อาจมีฉากชีวิตของนักบุญแทรกด้วย) และประดับตกแต่งด้วยเพชรนิลจินดา ความจำเป็นในการมีสรรพสิ่งดังกล่าวเพื่อเสริมหน้าตาของวัดและตริฐความรู้สึกละเล้าผู้จาริกเมื่อไปเห็นถึงที่ ทำให้อาชีพช่างเงินช่างทอง²¹ พัฒนาอย่างรวดเร็วล่วงหน้าประติมากรรม(อีกประการหนึ่งการเนรมิตรูปปั้นประดับด้านหน้าโบสถ์นั้นต้องใช้เวลาานกว่า) ประติมากรรมรูปปั้นขนาดใหญ่จะเริ่มขึ้นปลายศตวรรษที่11 เท่านั้น และได้แบบจากสิ่งประดิษฐ์ของนายช่างเงินช่างทองนั่นเอง

การจำหลักบนหินห้าวัว(capital หรือส่วนบนของเสาประดับปลายรอยต่อของเสาหรือกำแพงอีกระดับหนึ่ง) เป็นรูปลักษณะสัตว์และพืชพันธุ์แบบต่างๆที่เป็นเอกลักษณ์ใหม่ที่พัฒนาขึ้นเกือบพร้อมกันที่เมืองตุลุซและเมืองเลอน (ที่วัดซันอิซิโดโร-San Isidoro ในเมืองเลอน) ต่อมาปรากฏการจำหลักหน้าบันบนประตูด้านหน้าของโบสถ์ ที่จะเริ่มในเวลาไล่เรี่ยกันทั้งที่ตุลุซซันติยาโกฯและเมืองเลอน เนรมิตมิติใหม่ของศาสนา

ด้วยการเสนอโลกทัศน์ทางเทวศาสตร์ให้ปรากฏชัดเจนตั้งแต่หน้าโบสถ์เลย ซึ่งหลักศาสนาแก่ผู้จาริกทั้งหลาย ประติมากรรมหน้าบันนี้(ที่จะสืบต่อไปในโบสถ์วิหารอื่นๆ) ถ่ายทอดจากบทเขียนเกี่ยวกับอาโปกาลิปส์ของอัครทูตจอห์นเป็นสำคัญและจากคัมภีร์ของแมทธิวดด้วย คือเป็นภาพในสวรรค์มีพระคริสต์นั่งเป็นประธานตรงกลาง มีอัครทูตสี่คนล้อมรอบข้าง และมีผู้เฒ่าสวมมงกุฎยี่สิบสี่คนนั่งรอบๆเงยหน้าขึ้นชื่นชมพระบารมีของพระองค์ ในศิลปะยุคหลังต่อมา จะเพิ่มเทวทูตจำนวนหนึ่งผู้ถือสิ่งต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการตายของพระเยซูเช่นไม้กางเขน ตะปูล หอก ฯลฯ, เพิ่มอัครเทวทูตโมเคิลกำลังชั่งวิญญาณคนตายในวันพิพากษาสุดท้าย มีเทวทูตพาวิญญาณดีไปสู่สวรรค์และยักษ์มารกำลังแยกเขี้ยวกลืนกินพวกบาปหนาทั้งหลายเป็นต้น ประติมากรรมบนหน้าบันนี้เหมือนจะเตือนใจทุกคนว่า **“เจ้าผู้มีบาป ถ้าเจ้ายังพินไม่ยอมกลับใจ ก็จงรู้ไว้เถิดว่าจะถูกพิพากษาโทษอย่างหนัก”** โบสถ์บางแห่งจาริกคำพูดในทำนองนี้ไว้บนหินตรงหน้าบันนั้นด้วยเลย ศิลปะโรมันเนสส์เสนอทั้งหลักสำคัญหัวใจของลัทธิ และวิธีการจัดระเบียบของโลก ส่วนประติมากรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจาริกโดยตรง จะเป็นภาพลักษณะของอัครวินนักบุญผู้ขับไล่ฆ่าฟันพวกศัตรู

หัวโบสถ์คือหัวใจของโบสถ์ เป็นที่ประกอบพิธีจึงเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นก่อนส่วนอื่นๆ การตั้งสารวิริกธาตุบนแท่นบูชา ทำให้มีการยกแท่นบูชาตรงหัวโบสถ์ให้สูงขึ้นเพื่อที่ทุกคนจะได้เห็นถนัดตาจากทุกมุม แท่นบูชาก็จะพัฒนาขึ้นใหม่ จะมีการสร้างแท่นบูชาสำหรับประกอบพิธีอีกแท่นหนึ่ง อยู่ต่ำลงไปจากแท่นบูชาเอก (ซึ่งในที่สุดเป็นที่ประดิษฐานของสิ่งมีค่าต่างๆเท่านั้น)ที่มักจะติดกับกำแพงตรงหัวโบสถ์เลยและที่มีสิ่งก่อสร้างเป็นแผ่นตั้งสูงขึ้น บางทีเกือบจรดเพดาน สิ่งก่อสร้างที่ตั้งขึ้นนี้ในวัดยุคก่อนๆจะเป็นแผ่นไม้หรือหินแผ่นสูงมาก (Retable) ตอนบนเป็นสามเหลี่ยม มีจิตรกรรมหรือประติมากรรมจำหลักบนแสดงฉากพระเยซูถูกตรึงบนไม้กางเขนอยู่ตรงกลางแผ่นเป็นส่วนใหญ่ รวมทั้งฉากอื่นๆ สองข้าง

²¹รวมทั้งช่างทองคำ ช่างปักผ้า และการทำพรประดับเป็นเรื่องราวในศาสนา

โถ๊ะบูชาที่ใช้ประกอบพิธีจริงๆจะมีด้านบนเรียบ ไม่มีสิ่งประดับอะไร นอกจากผ้าสีชาวยู มีที่วางคัมภีร์ขนาดเล็กและเตี้ย มีเชิงเทียนสองข้าง อาจมีดอกไม้จัดประดับด้านหน้าของโถ๊ะบูชานี้เท่านั้นที่พิเศษ ถ้าเป็นแผ่นหินก็มักจารึกภาพบุคคลสำคัญของศาสนา เช่น พระเยซู พระแม่มารีย์ หรืออัครทูตสี่คนผู้แต่งพระคัมภีร์เป็นต้น ถ้าเป็นแผ่นโลหะมีค่าอื่นๆ ก็มักประดับด้วยหินพลอยมีค่าต่างๆ การมีโถ๊ะบูชาประกอบพิธีนี้ จึงเป็นสิ่งที่เสริมเติมชั้นในยุคการจาริกนี้

ใต้หัวโบลด์ลงไปชั้นล่าง (ส่วนที่เรียกว่า crypt) ปกติจะเป็นที่ประดิษฐานหีบศพของนักบุญหรือสารีริกธาตุ(หากวัดใดมีสารีริกธาตุเช่นเป็นร่างทั้งร่างของนักบุญก็จะแบ่งส่วนหนึ่งไว้บนแท่นบูชาและร่างส่วนใหญ่จะประดิษฐานไว้ในบริเวณนี้, กรณีของโบลด์ซันติยาโกฯ) ทางขึ้นลงจะแยกกันคนละทางเพื่อให้การเดินทางไม่ติดขัด ทำให้ทุกคนสามารถเข้าไปแตะหีบศพหรือบนสิ่งที่ยบรรจุสารีริกธาตุ แล้วรับน้ำมนต์จากบาทหลวง (ทำให้มีการสร้างแอ่งน้ำเล็กในบริเวณนี้) บางแห่งก็มีการเจาะเป็นช่องโปร่งจากชั้นบนลงไปยังชั้นล่าง เพื่อให้คนสามารถมองเห็นของศักดิ์สิทธิ์จากชั้นบนด้วย การขยายโบลด์หรือวิหารให้มีทางเดินสองข้างลำตัวโบลด์ และรอบๆ หัวโบลด์หลังแท่นบูชาใหญ่ก็เช่นกัน เป็นการจัดวิธีการเข้าไปสักการะให้เป็นทางเข้าทางออกคนละทาง เพื่อให้การเดินทางภายในของผู้คนเป็นไปอย่างรวดเร็วและเรียบร้อย ทั้งยังรักษาบรรยากาศแห่งความขลังไว้ได้ภายในโบลด์ และทำให้ทุกคนพอใจ

ในหนังสือนำทางผู้จาริกมีระบุไว้เกี่ยวกับเปลือกหอยเชลล์ที่กลายเป็นสิ่งประดับประจำตัวผู้จาริกนั้น ชายกันในเมืองซันติยาโกฯ บนลานข้างโบลด์ พ่อค้าผู้จัดหา มาขาย(เอามาจากชายฝั่งทะเล) ต้องทำสัญญากับฝ่ายบริหารศาสนาประจำเมืองจึงสามารถนำมาขายได้ โดยมีสันตะปาปาคอยควบคุมการจัดการและการขายอย่างถูกต้องแห่งเดียวที่เมืองซันติยาโกฯเท่านั้น ผู้จาริกดึงดูดใจพ่อค้าหลายประเภท ไม่เพียงแต่การขายเปลือกหอยเชลล์ เสื้อคลุมแบบเสื้อจาริก(เพื่อใส่ซอกกลับเป็นต้น) หมวกไม้เท้า และสรรพสิ่งอื่นๆที่ผู้จาริกยอมหนีออกยากได้เป็นของที่ระลึกจากเมืองซันติยาโกฯ ในศตวรรษที่ 11 เส้น

ทางสู่ซันติยาโกฯจึงเป็นเส้นทางการค้าขายแลกเปลี่ยนที่สำคัญที่สุดในภาคเหนือของประเทศสเปน รวมทั้งกลายเป็นที่รวมคนอาชีพต่างๆและโดยเฉพาะช่างเงินช่างทอง นายช่างจำหลักหิน ช่างจำหลักไม้ จิตรกร ช่างปูน ช่างไม้ ช่างเหล็ก ช่างทอง ฯลฯ ประชาชนเพิ่มมากขึ้น ต้องมีที่อยู่อาศัยมากขึ้น ฯลฯ เมืองซันติยาโกฯจึงขยายออกเพื่อรองรับทั้งชาวเมืองเองและผู้จาริก อาคารต่างๆไม่ว่าจะเป็นวัด อารามหรือวิหาร รวมทั้งร้านค้า ที่พักอาศัย ทุกอย่างพัฒนาโดยรอบสุสานของซันติยาโกทั้งสิ้น

ในปัจจุบันเมื่อผู้เดินทางไปถึงซันติยาโกฯ จะเข้าร่วมประเพณีอะไรบ้าง

เมื่อไปถึงโบลด์ซันติยาโกฯด้านหน้าทิศตะวันตก ชั้นบันไดเข้าไป จะเห็นประตูแห่งความงามรุ่งโรจน์ (El Pórtico de la Gloria) ประตูโค้งใหญ่ที่สุดตรงกลางมีเสาหลักแบ่งครึ่งประตูและจะตรงกับตำแหน่งที่ตั้งของรูปปั้นครึ่งตัวที่บรรจุส่วนหนึ่งของสารีริกธาตุของซันติยาโกฯ บนแท่นบูชาเอกของโบลด์ด้วย ผู้จาริกฯหรือนักเดินทางจากแดนไกล เมื่อเข้าไปยืนตรงหน้าเสาหลักนี้ จะวางมือแผ่ลงบนเสา ก้มศีรษะลงติดเสา พูดอยู่ในใจว่า “ในที่สุดข้าพเจ้าก็ดันดันมาถึงที่หมาย” สำนึกในบาปที่เคยทำมา เมื่อวางมือบนเสาหลักแล้วก็หมุนไปทางด้านหลังเสา มีรูปปั้นของมาเตโอ(Mateo)นายช่างและสถาปนิกผู้เนรมิตประตูที่งามบรรเจิดนั้น รูปปั้นนั้นคุกเข่าหน้าหันไปสู่อำนาจที่ประดิษฐานของแท่นบูชาเอก แสดงจิตสำนึกที่มุ่งคารวะสรรเสริญอัครทูต และโดยปริยายเทิดทูนศาสนาเหนือสิ่งอื่นใด คนจะวางมือลงบนหัวรูปปั้นมาเตโอด้วยคารวะมนุษย์ผู้สร้างผู้ถ่อมตน ผู้ทำให้คนอื่นๆได้เห็นโลกทัศน์อันสวยงามของศาสนา

นอกจากนี้ ผู้จาริกฯยังอาจขึ้นไปด้านหลังรูปปั้นครึ่งตัวของซันติยาโกฯที่ทำด้วยเงินและทอง มีเพชรพลอยประดับสวยงาม และบรรจุสารีริกธาตุของนักบุญไว้ภายใน รูปปั้นนี้ตั้งเด่นตรงกลางบนแท่นบูชาเอกที่มีส่วนตั้งสูงเกือบถึงเพดานบริเวณหัวโบลด์ตรงนั้น เนื่องจากความสูงของแท่นบูชาเอกนี้ ทำให้มีการสร้างทางขึ้นลงอยู่ด้านหลัง ให้โอกาสคนขึ้นไปยืนได้ เมื่อขึ้นไปถึง ตามชนบทที่ทำกันมา คนจะใช้สองมือโอบกอด

รูปปั้นนักบุญทางด้านหลัง กัมศิระจรดลงบนหลังรูปปั้น แล้วอาจนึกขอให้นักบุญช่วยตนแล้วคำนับอีกครั้งก่อนเดินลงบันไดไป

หลังจากนั้นจะเข้าร่วมพิธีมิสซาและเข้าสารภาพบาปกับบาทหลวงที่คอยอยู่อย่างตั้งใจ ถ้าทำได้ครบวงจร คงถือว่าได้ชำระจิตใจ ขจัดบาปและมีจิตวิญญาณบริสุทธิ์ขึ้น มิสซาในตอนค่ำ 6 โมงหรือหนึ่งทุ่ม จะมีคนมากเป็นพิเศษเสมอ เพราะทุกสองวันในสองเวลาดังกล่าว หลังพิธีสวด จะมีการโยกกระถางรูปที่รูปลักษณะคล้ายกระปุกขนาดยักษ์มีฝาปิดทรงกลมป้อม ตอนบนฉลุโปร่งให้ควันลอยออกได้ (ภาษาสเปนเรียกว่า บาคาฟูเมอีโร (batafumeiro) แปลได้ว่า “กระถางรูป”) นักบวช 4-5 คนจะช่วยกันดึงเชือกที่ผูกติดกับกระถางรูปให้กระถางรูปโยกไปมาเหมือนลูกตุ้มของนาฬิกา ระหว่างทิศใต้และทิศเหนือ ซึ่งเป็นบริเวณแขนสองข้างของโบสถ์ (transept) ในขณะที่บาทหลวงหรือแม่ชี นำร้องเพลงสรรเสริญพระเจ้า กระถางรูปจะว่อนไปมาในอากาศเหนือศีรษะทุกคน และขึ้นไปสูงเกือบถึงเพดาน ควันรูปหอมกระจายไปในโบสถ์ การโยกกระถางแบบนี้ทำกันที่เดียวในโลก คือที่ซันติยาโกฯ ซึ่งยังยืนหยัดรักษาประเพณีเดิมที่ทำกันมา

บทสรุป

ปี 2004 เป็นปีศักดิ์สิทธิ์อีกปีหนึ่ง สื่อมวลชนทุกสาขาลงข่าวชักชวนให้ออกเดินทางไปสู่ซันติยาโกฯ ตามสำนวนภาษาสเปนที่เขียนไว้ทั่วไปว่า ปีนี้เดินทางไปซันติยาโกฯกันเถอะ (Este año, hacemos camino!) รัฐบาลสเปนได้ฟื้นฟูส่งเสริมการเดินทางสู่ซันติยาโกฯ ให้เป็นกิจวัตรทางวัฒนธรรมและศาสนาที่สำคัญยิ่งกิจกรรมหนึ่งของประเทศ มีการพิมพ์หนังสือคู่มือผู้จาริกฯแจกให้ (Guía del peregrino) ไปรับได้ฟรีจากสำนักส่งเสริมการท่องเที่ยวจังหวัดใหญ่ๆและตามวัดโบสถ์หรือวิหารบนเส้นทางจาริกฯ รวมทั้งหนังสือว่าด้วย

ศิลปะการเดินทางเท้าจาริกแสวงบุญ (El arte de las peregrinaciones) ตามเส้นทางมีที่พัก โรงแรมที่พัฒนาขึ้นเพื่อรองรับผู้จาริก รวมทั้งนักเดินทางอื่นๆด้วย ผู้เดินทางส่วนใหญ่จะไปกันอย่างน้อยสองคนภัยอันตรายก็ยังไม่ปรากฏว่ามีคุกคามผู้เดินทางภายในประเทศสเปน ยังมีครอบครัวชาวบ้านที่ยินดีต้อนรับผู้จาริกหรือผู้เดินทางอยู่ พวกเขาจะติดเปลือกหอยไว้หน้าบ้านให้เห็นชัดเจน รวมทั้งไปขึ้นทะเบียนอย่างเป็นทางการเพื่อรับรองผู้เดินทาง โดยที่ผู้เดินทางเสียเงินนิดหน่อยเป็นการตอบแทน (เพราะค่าครองชีพแพงขึ้น) สหภาพยุโรปก็ยังไม่ลืมความหลังและความหวังแบบต่างๆที่เคยประทุขึ้นในจิตใจของคนยุโรปตลอดสหัสวรรษที่ผ่านมา จึงเห็นความสำคัญของเส้นทางนี้

ในปัจจุบันที่ทุกชาติหันมาอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ผลพลอยได้อย่างหนึ่งคือการกระตุ้นให้คนออกไปสู่ธรรมชาติมากขึ้น คนหันมาสนใจและทำกิจกรรมต่างๆทำในธรรมชาติรอบข้างในวันหยุด แทนการอยู่ภายในบ้านในตึกหรือในเมือง ผู้คนยังตระหนักถึงปัญหาสุขภาพแบบต่างๆที่พัฒนามาจากวิถีการครองชีวิตสมัยใหม่ แพทย์ทุกแขนงก็เตือนให้พยายามออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ คนเริ่มออกเดินและขยันเดินกันมากขึ้น การเดินทางไปซันติยาโกฯจึงกลับมาสู่ความนิยมกันอีก เพราะเส้นทางสะดวกและปลอดภัยไม่เหมือนสมัยก่อน ผู้เดินยุคนี้อาจไม่มีจิตสำนึกถึงบุญบาปอย่างจริงจังแบบในสมัยก่อน หรือมีจิตเชื่อมั่นในปาฏิหาริย์ของนักบุญ แต่ความตั้งใจพยายามเดินทางไปเรื่อยๆ เป็นปาฏิหาริย์ที่เพียงพอแล้วในตัว

เส้นทางสู่ซันติยาโกฯเป็นเส้นทางเรียนรู้เกี่ยวกับสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เคยรวมจิตสำนึกของบรรพบุรุษของชาติและของยุโรป เป็นวิถีแห่งการฝึกฝนพลังกายและใจ และเป็นวิถีกระชับความสัมพันธ์ในหมู่ผู้ร่วมทางสู่ความเป็นมิตรไปชั่วกาลนาน

แผนผังแสดงเส้นทางเดินจาก
ฝรั่งเศสสู่เมืองซันติยาโก เด กมโปสเท
เลลาในประเทศสเปน

แผนผังรายละเอียดเมืองต่างๆบน
เส้นทางจาริกจากพรหมแดนสเปนถึง
เมืองซันติยาโกฯ เป็นระยะทาง
ประมาณ 749.2 กิโลเมตร

บรรณานุกรม

Barral I Altet, Xavier. **Compostelle - le grand chemin**. Paris : Gallimard, 1993.

Focillon, Henri. **Art d'Occident**. (1947) Tome 1 - **le Moyen Age roman**. Tome 2 - **le Moyen Age Gothique**. Paris, Armand Colin 1947. **L'Art des sculpteurs romans**. Paris, 1932.

Pirenne H., Cohen G. et Focillon H. **La Civilisation occidentale au Moyen Age du XI au milieu du XV**. Tome VIII de l'Histoire du Moyen Age, dans l'Histoire générale Dirigée par G Glotz. Paris, 1933.

Rahives, Friedrich. **Catedrales y monasterios de España**. Traducción de José-Miguel Velloso. Barcelona, Editorial Juventud, S.A. 1965.

Reseña Histórica del Pórtico de la Gloria de la S. A. M. I. Catedral de Santiago, por D. B. C. F. A. Santiago : Establecimiento Tipográfico de Manuel Mirás y Alvarez. 1870.